

Op zoek naar een thuis. Verlaten kinderen in Brugge, 1879-1880: een levensloopanalyse¹

Volgens hedendaagse, westerse normen zouden kinderen een onbezorgd en gelukkig bestaan moeten kennen. Zorgzame en verantwoordelijke ouders worden geacht hun kinderen een thuis te geven waar ze veilig en geborgen zijn en zich gunstig kunnen ontwikkelen. Maar in bepaalde gevallen is het niet mogelijk of wenselijk een kind thuis te laten opgroeien, en kunnen samenlevingen van oordeel zijn dat de staat moet ingrijpen. Een kind dat opgroeit in moeilijke omstandigheden kan immers op latere leeftijd een risico vormen voor zichzelf en de maatschappij, en moet dus 'gered' worden.² Pedagogen en psychologen bestuderen de langetermijneffecten van trauma's die sommige wezen, vondelingen, verlaten en verwaarloosde kinderen hebben opgelopen. Kunnen ook historici iets zeggen over de mogelijke gevolgen van een verstoorde levensloop van kinderen die niet bij hun ouders opgroeiden?

Dit artikel analyseert de levensloop van 25 Brugse kinderen die tussen mei 1879 en december 1880 door hun ouders werden verlaten. Op het einde van de 19de eeuw waren de gemeentelijke Commissies van Burgerlijke Godshuizen verantwoordelijk voor de opvang en plaatsing van kinderen die om welke reden dan ook door hun ouders waren verlaten. Het artikel peilt naar de mogelijke effecten van een ontwrichte thuissituatie en van de interventie van de Brugse Commissie van Burgerlijke Godshuizen op de levens van de betrokken kinderen. De doelstelling die de Commissie voor ogen had was de kinderen een beter leven te geven dan bij hun ouders, om zo te voorkomen dat ze op latere leeftijd een last zouden vormen voor de maatschappij. Daartoe besteedde de

- 1 Het artikel is gebaseerd op de masterproef L. MUSE, *Op zoek naar een thuis. Verlaten kinderen in Brugge, 1879-1880: een levensloopanalyse*. Onuitgegeven masterproef (promotor: prof. dr. Leen Van Molle), KULeuven, 2013.
- 2 C. PANTER-BRICK, 'Nobody's Children? A reconsideration', in: C. PANTER-BRICK en M. T. SMITH (red.), *Abandoned Children*, Cambridge, 2000, p. 4-9.

Commissie de kinderen uit aan privépersonen of plaatste hen in instellingen. Bijgevolg drukten, naast het ouderlijke gezin, concreet ook de opvoeders waarbij de kinderen verbleven een stempel op hun levens. In de levenslooptanalyse die volgt worden deze vervangouders mee in het onderzoek opgenomen.

METHODOLOGIE

De levenslooptanalyse is een interdisciplinaire onderzoeksmethode met wortels in de sociologie, antropologie, economie en psychologie. De levensloop van een persoon is de opeenvolging van posities die hij/zij in de loop van de tijd bekleedt. Bepaalde gebeurtenissen of transities - zoals het overlijden van een ouder, huwelijk of migratie - markeren de overgang van de ene positie naar de andere. De demografische en sociaaleconomische levensloop moet geplaatst worden tegen een bredere sociaal-culturele context. Zo wordt geschiedenis op microniveau gekoppeld aan het macroniveau. Om het gedrag van personen op microniveau te verklaren wordt een beroep gedaan op macrodeterminanten, zoals de toenmalige normen en concrete contextgegevens, en omgekeerd: om historische veranderingen te verklaren kan een analyse van gedragingen op microniveau verhelderend zijn. Zo biedt de levenslooptanalyse een dynamische visie op de werkelijkheid.³

Opeenvolgende beslissingen of handelingen van een individu worden enerzijds beschouwd als een strategie om persoonlijke doeleinden na te streven, anderzijds als het gevolg van bepaalde externe factoren.⁴ Er bestaat een zekere spanning tussen het ideaal van de keuzevrijheid en de werkelijke mogelijkheden van het individu om zijn/haar leven vorm te geven.⁵ Die spanning tussen keuze of lot houdt verband met *agency*: individuen maken, bin-

3 T. VAN DER LIPPE, e.a. (red.), *De maakbaarheid van de levensloop*, Assen, 2007, p. 5.

4 M. MECHANT, e.a., 'Mogelijkheden en beperkingen van de levenslooptanalyse voor het vroegmoderne demografisch onderzoek in Vlaanderen', in: K. MATTHIJS, J. KOK en H. BRAS, *Leren van historische levenslopen, jaarboek 2012*, Leuven-Den Haag, 2012, p. 78.

5 T. VAN DER LIPPE, e.a. (red.), *De maakbaarheid van de levensloop*, p. 1.

nen de beperkingen en mogelijkheden van hun wereld, eigen keuzes die hun levensloop vormgeven. Elke persoon beschikt over enige handelingsvrijheid, binnen een veranderend sociaalhistorisch kader. De wisselwerking tussen het individu en de sociale omgeving staat dus centraal.⁶ Naast institutionele mechanismen beïnvloeden levenslopen ook elkaar, en dit wederzijds: gezinsleden, verwanten, of in dit geval ook de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, opvoeders en personeelsleden van de instellingen waar de kinderen terecht kwamen bepaalden mee de kansen en de beperkingen op hun levenspad.⁷ Bovendien staan opeenvolgende transities in een levensloop in interactie met elkaar. Bepaalde keuzes en handelwijzen kunnen vaak enkel worden begrepen door eerdere gebeurtenissen in de levensloop in kaart te brengen.

Levenslopen overstijgen het biografisch niveau, maar zonder in weinigzeggende generalisaties te vervallen. Onderzoekers gaan er namelijk van uit dat dezelfde achtergronden en ervaringen tot min of meer gelijkaardige beslissingen zullen leiden. Een andere achtergrond zorgt dus mogelijk voor een andere levensloop.⁸ Levensloophanalyses focussen dus niet op één of enkele individu(en), maar reconstrueren het levensverhaal van een cohorde: dit is een groep van mannen en/of vrouwen die bijv. rond hetzelfde moment geboren werden (geboortecohorte) of huwden (huwelijkscohorde).⁹

Hoewel levenslopen uitspitten een arbeidsintensieve en moeizame taak is, biedt de methode zeker een meerwaarde bij het reconstrueren van het sociaaleconomisch verleden en draagt ze bij tot het beantwoorden van de centrale vragen in dit onderzoek: Welke gelijklopende of uiteenlopende levenspaden volgden verlaten kinderen? Wat was de concrete invloed van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen op hun verdere levensverloop? In dit on-

6 M. MECHANT, e.a., 'Mogelijkheden en beperkingen', p. 77.

7 K. MATTHIJS, J. KOK en H. BRAS, *Leren van historische levenslopen, jaarboek 2012*, Leuven-Den Haag, 2012, p. 20-22.

8 M. MECHANT, e.a., 'Mogelijkheden en beperkingen', p. 78.

9 J. ART en E. VANHAUTE (red.), *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de negentiende en de twintigste eeuw*, Gent, 2003, p. 114-115.

derzoek wordt het macroniveau, het beleid van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, verduidelijkt en getoetst aan de hand van een onderzoek op het microniveau: de individuele levens van de verlaten kinderen die onder haar hoede leefden. Door de levensloop van deze kinderen te onderzoeken kan niet alleen de ervaring van verlaten-zijn worden geconcretiseerd, maar ook achterhaald worden of en hoe de Commissie van Burgerlijke Godshuizen er daadwerkelijk in slaagde hun toekomstperspectieven aantrekkelijker te maken.

In 1880 werden 22 Brugse kinderen verlaten. Drie ervan werden onmiddellijk naar een andere stad doorgestuurd op basis van hun onderstandswoonst.¹⁰ Twee kinderen stierven op jonge leeftijd. Nog drie andere kinderen werden snel door hun ouders opgehaald. Omdat zij maximaal anderhalf jaar onder de hoede van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen verbleven, werden ze niet weerhouden voor verder onderzoek. Zo bleven er voor 1880 veertien te volgen kinderen over. In 1879 werden 32 kinderen opgegeven als verlaten, een te groot aantal voor het bestek van het onderzoek. Daarom werd de cohorte beperkt tot de kinderen die tussen mei en december 1879 bij de Commissie van Burgerlijke Godshuizen terecht kwamen, in totaal zeventien. Vervolgens werden dezelfde selectiecriteria toegepast, zo bleven voor 1879 negen kinderen over. Voor de twee jaren samen werden dus 25 van de 39 kinderen in het onderzoek opgenomen, dertien jongens en twaalf meisjes.

Voor alle 39 kinderen werden de omstandigheden in het ouderlijk gezin en de verlating onderzocht; voor de 25 onder hen die lange tijd onder de hoede van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen verbleven, werd de verdere levensloop waar mogelijk bestudeerd tot 1912. Bronnen die informatie bevatten van persoonlijke aard, zoals akten van de burgerlijke stand, moeten immers minstens honderd jaar oud zijn voor de onderzoeker ze mag inkijken.

¹⁰ Dit is de gemeente waar een behoeftig persoon recht had op openbare onderstand.

HET OUDERLIJK GEZIN: OPGROEIEN IN ARMOEDE?

In deze levensloopanalyse moet zeker de mogelijke invloed van het ouderlijk gezin waarin de kinderen aanvankelijk opgroeiden worden nagegaan. Zeker wanneer de kinderen op oudere leeftijd verlaten werden, kan die invloed immers groter geweest zijn dan die van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen.

De 39 verlaten kinderen kwamen uit achttien verschillende gezinnen. De meesten werden samen met hun broer(s) en/of zus(sen) achtergelaten, maar sommige kinderen werden alleen verlaten. Dit betekende niet noodzakelijk dat zij ook enig kind waren. Uit militieregisters blijkt namelijk dat sommige jongens die alleen als verlaten kind werden opgegeven, uit het register werden geschrapt omdat hun broer (die in de individuele dossiers van de kinderen nergens werd vermeld) een volledige termijn in het leger had vervuld.¹¹ Het is niet altijd duidelijk waarom soms slechts één of enkele kinderen uit een gezin werden verlaten. In het geval van Alphonse en Charles Timmerman, die naar aanleiding van de hospitalisatie van hun moeder tijdelijk als verlaten kind werden opgegeven, is het mogelijk dat er voor hen geen opvang was, en voor hun broer Pieter wel.¹² Slechts drie kinderen van de hele cohorte, namelijk Juliette Verriest, Achille Alphonse François en Zénobie Florin, waren buitenechtelijke kinderen.¹³ Hieruit kan afgeleid worden dat er, althans in deze cohorte, geen nauw verband bestaat tussen een onwettige status en het verlaten van een kind. De ouders van alle andere kinderen waren getrouwd op het moment van de verlating.

De dossiers van het Bureau van Weldadigheid bieden over bepaalde ouderlijke gezinnen veel informatie. Deze instelling was gelijktij-

11 SINT-ANDRIES, *Provinciaal Archief*, Militieregisters militiekanton Brugge, 1890, 1893 en 1892 (François Alphonse Degryse, Hypolyte Lootens, Pieter Joseph Timmerman).

12 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1880, dossier nr. 1085 en 1086.

13 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1880, dossier nr. 1088, 1101, 1102, 1103 en 1879, dossier nr. 1060.

dig met de Commissie van Burgerlijke Godshuizen opgericht en verleende materiële of financiële steun aan personen, die thuis konden geholpen worden. Wanneer ouders van verlaten kinderen, of de verlaten kinderen zelf wanneer ze volwassen waren, een beroep deden op hulpverlening thuis, werd hiervan een dossier opgesteld. Met de informatie uit deze dossiers en beroepsgegevens van de biologische ouders uit de akten van de burgerlijke stand kan geconcludeerd worden dat alle betrokken gezinnen deel uitmaakten van de arbeidersklasse en dat sommigen tot de sociale onderlaag behoorden. De economische ontwikkelingen in Brugge waren niet gunstig, waardoor sommige ouders hun inkomsten zagen dalen en een beroep moesten doen op het Bureel van Weldadigheid. Deze resultaten lagen in de lijn van de verwachtingen: de sociaal-economische positie van de ouders is namelijk sterk verbonden met het motief voor de verlating van het kind, dat nagenoeg altijd van financiële aard was. Uit het bronnenmateriaal blijkt ook dat een relatief groot deel van de ouders criminele feiten pleegde. Vijf vaders zaten op het moment dat hun kinderen verlaten werden in de gevangenis, vaak voor diefstal of landloperij, wat doet vermoeden dat de criminaliteit ook armoede gebonden was.¹⁴

De Commissie van Burgerlijke Godshuizen stelde voor elk verlaten kind een individueel dossier samen. In deze dossiers is vaak informatie terug te vinden over de gezinssituatie en de specifieke omstandigheden van de verlating. Achttien van de 39 kinderen werden door een buurvrouw, familielid of kennis naar een politiekantoor gebracht waar een proces-verbaal werd opgesteld. Elf kinderen werden als verlaten opgegeven omwille van de hospitalisatie van hun moeder of vader. Aangezien de meeste kinderen al snel terug door hun ouders werden opgehaald, moet hun verblijf bij de Commissie van Burgerlijke Godshuizen veeleer als een tijdelijke opvang gezien worden. Tien kinderen verloren hun moeder, vier kinderen verloren hun vader en één jongen was wees. De

14 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879 en 1880, dossier nr. 1063, 1089 en 1616, en Archief Bureel van Weldadigheid, Individuele steundossiers: François Degryse, Adolphe Vollekint.

dood van een partner was dus vaak een directe aanleiding voor het verlaten van een kind.¹⁵

Een casus die hier het vermelden waard is betreft het gezin Steenlandt-Florin. Dit is de enige casus uit de bestudeerde cohorte waarbij het Bureel van Weldadigheid, de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, de parochie en de politie van Brugge zelf ingrepen om de verwaarlozing van de kinderen tegen te gaan. Joannes Steenlandt, de vader van Thérèse, Désiré, Emma en Henri, was schoenmaker. Toen hij in 1872 stierf zag zijn echtgenote Marie Florin, een kantwerkster, zich genoodzaakt een beroep te doen op steunverlening om haar vier kinderen te onderhouden. Marie kwam in de prostitutie terecht en kreeg in 1879 opnieuw een dochter Zénobie, waarvan de vader onbekend is.¹⁶ De kinderen van Marie Florin werden tweemaal verlaten. De eerste keer, in 1880, gebeurde naar aanleiding van de hospitalisatie van hun moeder. Toen ze in 1881 het ziekenhuis verliet, werden de kinderen opnieuw bij haar geplaatst. In 1883 werden de kinderen nogmaals als verlaten opgegeven.¹⁷ Op 11 juni 1883 werd door politie-inspecteur Michiels melding gemaakt van de schrijnende situatie waarin de kinderen van Marie Florin zich bevonden. Het gezin woonde in een kamer die, volgens het verslag van Michiels, weezinwekkend rook. Een andere huurder in het huis vertelde Michiels dat de kinderen, op dat moment drie, vier, zes en acht jaar oud, dagelijks door hun moeder werden achtergelaten. Zij ging 's morgens vroeg al uit werken in de herberg 'De Laatste Stuiver', waar ze zich prostitueerde. Later dat jaar zou ze met de kinderen naar die herberg verhuizen. De kinderen waren afhankelijk van de welwillendheid van de burens. Ze droegen voddens, hadden luizen en sliepen noodgedwongen op de houten vloer van de kamer, aangezien er geen meubels waren. De burgemeester en het schepencollege van Brugge achtten het nodig dat het Bureel van Weldadigheid van die trieste situatie op de hoogte werd gebracht en drongen

15 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879 en 1880.

16 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Bureel van Weldadigheid, Individuele steun-dossiers, Marie Florin.

17 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1880, dossier nr. 1101, 1102 en 1103.

aan op een verder onderzoek. Vermoedelijk bracht het Bureel van Weldadigheid de Commissie van Burgerlijke Godshuizen op de hoogte. De Commissie vroeg op haar beurt inlichtingen op bij de dismeester van de Sint-Annaparochie. Deze laatste bevestigde de bevindingen van het Bureel van Weldadigheid en van inspecteur Michiels.¹⁸

Wat de ouders concreet tot verlating dreef is niet altijd helemaal duidelijk. Beschrijvingen van de thuissituatie zijn veeleer zeldzaam. Vaak beperken de processen-verbaal zich tot de feitelijke omstandigheden van de verlating en zijn beschrijvingen van het ouderlijk gezin of de omstandigheden waarin de kinderen opgroeiden, schaars of afwezig. In tegenstelling tot wat wel vaak gezien wordt bij vondelingen lieten de ouders geen briefje achter en deelden ze aan de personen waarbij ze hun kind achterlieten geen reden mee waarom ze er niet meer voor konden zorgen. Bovendien gaven ze meestal zelfs niet aan dat ze het kind permanent of toch voor langere tijd achterlieten. Veel ouders in de onderzochte cohorte trokken naar het noorden van Frankrijk, een streek die in deze periode sterk industrialiseerde. Het is waarschijnlijk dat ze daar op zoek gingen naar werk, al dan niet met de bedoeling de kinderen later terug op te halen. De vader van de kinderen Labaere trok naar Roubaix en nam enkel zijn oudste zoon mee; zijn dochter Clothilde en zoontje Pierre, die op dat moment respectievelijk drie jaar en zes maanden oud waren, liet hij achter.¹⁹ De vader van Eléonore en Desiré Becu trok naar Halluin en liet zijn kinderen achter bij de weduwe Tanghe. Hij zou ze komen ophalen wanneer hij werk gevonden had, maar keerde niet terug waardoor Tanghe zich genoodzaakt zag de kinderen als verlaten op te geven.²⁰

Veertien van de 39 kinderen werden op een bepaald moment, al dan niet met resultaat, teruggevraagd door hun ouders. Dit bevestigt het

18 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Bureel van Weldadigheid, Individuele steundossiers, Marie Florin.

19 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1880, dossier nr. 1089.

20 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1880, dossier nr. 1099 en 1116.

vermoeden dat een groot deel van de ouders hun kinderen achterliet om werk te zoeken, voornamelijk in het noorden van Frankrijk, om later, als hun financiële situatie het toeliet, de Commissie van Burgerlijke Godshuizen te vragen het kind terug bij hen te plaatsen. Eén van de duidelijkste gevallen van zo een tijdelijke verlating is die van het gezin Vollekint. Eulalie en Charlotte Vollekint werden op 9 juni 1879 als verlaten opgegeven. In mei 1880 nam hun moeder Anne Vermoorter voor het eerst contact op met de Commissie van Burgerlijke Godshuizen met de vraag of ze de kinderen terug bij zich mocht nemen. Aangezien de vrouw op dat moment in Rijsel woonde, vroeg de Commissie van Burgerlijke Godshuizen de burgemeester van Rijsel om inlichtingen over Anne om na te gaan of deze haar in staat achtte voor het onderhoud van de kinderen in te staan. De Commissie informeerde ook naar haar gedrag. Op basis van het positief oordeel van de burgemeester werd besloten de kinderen terug bij hun moeder te plaatsen.²¹

Het valt op dat de ouders in een aantal gevallen pas contact opnamen met de Commissie van Burgerlijke Godshuizen toen de kinderen ouder dan twaalf jaar waren, vrijwel zeker omdat ze dan konden werken en bijdragen aan het inkomen van hun ouders. Zes jaar na de verlating van de kinderen Soenen vroeg hun vader of hij zijn twee oudste kinderen terug mocht nemen. Hij zou de drie jongere kinderen eventueel later komen ophalen. De Commissie van Burgerlijke Godshuizen vroeg vervolgens inlichtingen bij het stadsbestuur van Vorst, waar Soenen toen woonde.²² Dat de Commissie zich altijd grondig informeerde alvorens kinderen terug bij hun ouders te plaatsen impliceert dat ze het niet moeilijk had geschikte opvoeders te vinden en de toelagen voor hun onderhoud te betalen. Om zeker te zijn dat het kind niet opnieuw verwaarloosd, achtergelaten of uitgebuit zou worden, werden altijd eerst inlichtingen ingewonnen bij neutrale personen, zoals bij een gemeente- of stadsbestuur.

21 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1052 en 1053.

22 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1094 en 1095.

ONDER DE VLEUGELS VAN DE COMMISSIE VAN BURGERLIJKE GODSHUIZEN

Vanaf het ogenblik dat de kinderen als verlaten opgegeven werden tot de dag dat ze op eigen benen gingen staan werden hun levens bepaald door de instellingen of privépersonen bij wie ze door tussenkomst van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen terecht kwamen. Aangezien de meeste kinderen een groot deel van hun jeugd doorbrachten bij een opvoeder of in een instelling, is het cruciaal deze fase in hun leven aan een onderzoek te onderwerpen. Wie waren de opvoeders bij wie ze belandden? Wat motiveerde hen om een verlaten kind in huis te nemen? Hoe verliep het dagelijks leven van de kinderen? In welke mate kon de Commissie de opvoeders beïnvloeden, sturen en controleren, indien de zaken niet helemaal liepen zoals zij aanvankelijk had gepland?

De Commissie van Burgerlijke Godshuizen probeerde op verschillende manieren het wel en wee van de kinderen op te volgen en hun opvoeders te controleren. Eén keer per trimester werden inspecteurs naar de opvoeders gestuurd die een verlaten kind onder hun hoede hadden. Zij moesten nagaan of het kind correct behandeld werd, voldoende te eten kreeg, naar school ging en liefst ook een vak leerde. Daarnaast moesten de kinderen zich samen met hun opvoeders één keer per jaar, doorgaans op de eerste zaterdag van mei, naar Brugge begeven om daar een medisch onderzoek te ondergaan. Verder stuurde de Commissie ook omzendbrieven naar de pastoors van parochies waar opvoeders woonden. Zij moesten zich uitspreken over de morele integriteit en de bekwaamheid van de opvoeders. Niet de burgerlijke overheid, maar de parochieclerus werd dus gevraagd het gedrag van zowel de verlaten kinderen als de opvoeders waarbij ze geplaatst waren te evalueren. De pastoors fungeerden als algemeen aanvaarde autoriteit en kenden hun parochianen vaak goed.

Van de 39 kinderen die aanvankelijk bij de Brugse Commissie van Burgerlijke Godshuizen terecht kwamen werden er vier overgedragen aan een andere stad op basis van hun onderstandswoonst,

dat is normaliter de geboorteplaats.²³ Een behoeftige in nood kon in elke gemeente gesteund worden, maar die steun kon worden teruggevorderd van de gemeente waar hij/zij zijn wettelijke onderstandswoonst had. Armen moesten vijf jaar in een gemeente verblijven om er hun onderstandswoonst te verwerven.²⁴ Op basis van de verblijfs- en geboorteplaats van het kind zelf, van zijn ouders en in uitzonderlijke gevallen zelfs van zijn grootouders werd beslist welke gemeente of stad voor het onderhoud van een verlaten kind moest instaan. Rond deze problematiek is in veertien van de 39 dossiers een briefwisseling terug te vinden met andere gemeenten waar de ouders en kinderen zouden gewoond hebben, en dit om afschriften op te vragen uit bevolkingsregisters, geboortekanten te bekomen of de verblijfsduur van de betrokken personen in een bepaalde gemeente te achterhalen. Na deze procedure werd bepaald of de kinderen onder de bevoegdheid van de Brugse Commissie van Burgerlijke Godshuizen vielen, dan wel naar een andere gemeente of stad dienden overgeplaatst te worden.

Het is opvallend dat de Commissie van Burgerlijke Godshuizen weinig tot geen moeite deed om de feitelijke verblijfplaats van de ouders te achterhalen en hen te wijzen op hun verantwoordelijkheden. Er was in geen geval een systematisch opsporingsbeleid. Enkel wanneer de Commissie zo goed als zeker wist waar de ouders zich bevonden werden er pogingen ondernomen om contact met hen op te nemen. De meeste ouders vertrokken zonder iemand over hun plannen in te lichten, waardoor de Commissie op zoek moest naar een speld in een hooiberg. Vermoedelijk waren dergelijke opsporingen gewoon tijdverlies en concentreerde de Commissie zich liever op de plaatsing van het kind.

23 J. VERSCHAEREN, *Burgerlijke Godshuizen, Burelen van Weldadigheid, Commissies van Openbare Onderstand en Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn: organisatie, bevoegdheden, archiefovorming*, Brussel, 2001, p. 82-83.

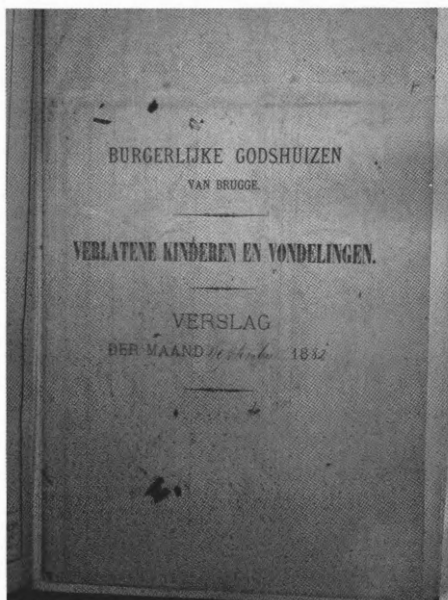
24 D. VAN DAMME, 'Onderstandswoonst, sedentarisering en stad-platteland-tegenstellingen. Evolutie en betekenis van de wetgeving op de onderstandswoonst in België (einde achttiende tot einde negentiende eeuw)', in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 21 (1990) nr. 3-4, p. 483-534.

Van de 35 kinderen die bij de Brugse Commissie van Burgerlijke Godshuizen terecht kwamen, werden er 26 al dan niet tijdelijk bij een opvoeder geplaatst. De overige negen kinderen belandden in een instelling, weeshuis of klooster. Deze laatsten zijn bijzonder moeilijk te volgen, omdat ze slechts sporadisch in inspectieverslagen van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen voorkomen. Enkel wanneer er zich problemen voordeden werd de Commissie op de hoogte gebracht, bijv. wanneer één van de kinderen was weggelopen. De Commissie betaalde voor het onderhoud van de instellingskinderen, maar vertrouwde voor de opvoeding zo goed als volledig op de instellingen die zelden werden gecontroleerd. De individuele dossiers van deze kinderen bevatten dan ook niet veel informatie over hun verblijf of dagdagelijkse leven. Ze brachten meestal hun hele jeugd in het klooster of weeshuis door, waardoor er minder documenten in hun dossier te vinden zijn dan in die van hun lotgenoten die bij opvoeders terecht kwamen.

Het is niet duidelijk hoe de plaatsingsprocedure van de kinderen verliep. In sommige gevallen stelden privépersonen zich zelf kandidaat om een verlaten kind op te nemen, maar er werden geen lijsten van mogelijke kandidaat-opvoeders teruggevonden die bijv. in het verleden al een verlaten kind hadden opgenomen. Wel komen dezelfde opvoeders vaak terug, en het lijkt erop dat de Commissie van Burgerlijke Godshuizen ook wist of zij geschikt waren om een kind op te voeden. Zo schreef een inspecteur over de gezusters Denoo, waar Eléonore Becu terecht kwam: *Wat de zusters Denoo betreft, onnodig over die personen iets te zeggen, dat godvruchtig huisgezin is aan de commissie genoeg bekend.*²⁵

De invloed van de opvoeders op de identiteit en het verdere levensverloop van de kinderen mag niet onderschat worden. De meeste kinderen verbleven lange tijd, in sommige gevallen zelfs tot ze 21 jaar oud werden, bij een opvoeder. De informatie over hun verblijf is te vinden in de inspectieverslagen. Hoewel de inspecteurs geen

25 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1054.

Illustratie 1: Voorblad van een inspectieverslagboek (BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen 1882).

uitgebreide pedagogische bedenkingen plaatsten bij de handelswijze van de opvoeders en hun notities vrij oppervlakkig zijn, is het toch mogelijk om er elementen van het waarden- en normensysteem van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen uit af te leiden.

Hoewel 'de' opvoeder niet bestaat, komen er uit het bronnenmateriaal een aantal gemeenschappelijke kenmerken naar voren. Voor beide jaren worden in de individuele dossiers van de kinderen 29 opvoeders vermeld; in de inspectieverslagen 34. Slechts één van hen, weduwe Boute, woonde in Brugge. Vijf opvoeders woonden in één van de deelgemeenten Assebroek, Lissewege, Sint-Andries en Sint-Michiels. Alle andere opvoeders woonden in landelijke dorpen zoals Aartrijke, Ardooië, Ichtegem, Veldegem of Westkerke. Van elf opvoeders worden in deze dossiers ook de beroepen vermeld; het gaat om tuinmannen, bakkers, timmermannen, schoenmakers en metsers.²⁶ De kinderen kwamen ook terecht bij landbouwers, win-

26 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879 en 1880.

keliers, mestrappers en werkmannen die allemaal, op één uitzondering na, buiten het stadscentrum woonden.²⁷ De meeste opvoeders kwamen blijkbaar uit de (lage) middenklasse. Sommigen maakten, voor zover we kunnen oordelen, deel uit van de sociale onderlaag, maar het lijkt erop dat de meeste kinderen niet door erg arme, noch door erg rijke gezinnen werden opgevangen. De meeste opvoeders waren kleine zelfstandigen die hun beroep relatief succesvol uitoefenden. Het is niet verwonderlijk dat de kinderen uitsluitend in deze bevolkingsgroep belandden. Zelfstandigen konden immers een extra paar handen in hun werkplaats of boerderij goed gebruiken, terwijl de kinderen zelf de kans kregen een nuttig vak te leren. Om deze reden gaf ook de Commissie van Burgerlijke Godshuizen zelf waarschijnlijk de voorkeur aan deze opvoeders. Ook een aantal weduwen en ongehuwde, samenwonende broers en zussen bleken goede kandidaten te zijn om verlaten kinderen op te vangen. Vooral alleenwonende weduwen konden vermoedelijk wel extra hulp gebruiken.

Of kinderen bij een opvoeder of in een instelling, weeshuis of klooster werden ondergebracht werd in de meeste gevallen bepaald door gender. Alle jongens kwamen terecht bij opvoeders, terwijl sommige meisjes naar een instelling werden gestuurd. Meisjes konden - zo was allicht de perceptie - alleen huishoudelijke taken aanleren, waardoor ze voor zelfstandigen minder inzetbaar waren. Hun situatie wordt goed geïllustreerd door volgende opmerking van een inspecteur: *De zusters voorzien uitstekend in hun opvoeding, maar de meisjes zijn niet bekwaam op vlak van huishoudkunde. Aan hun eenentwintigste moeten ze in hun eigen onderhoud voorzien, en ze kunnen geen dienstmeid worden. Voorstel: de meisjes van negentien tot eenentwintig zouden elk om beurt moeten meehelpen in de keuken, voedsel bereiden.*²⁸

Meisjes, of ze nu geplaatst werden bij een opvoeder of in een

27 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1879-1889.

28 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1887.

instelling, leerden geen ambacht en konden dus later enkel als dienstmeid aan de slag, maar ze moesten wel leren een huishouden te beredderen.

Uit het bronnenmateriaal komt naar voor dat de ideale opvoeder het kind een vak moest aanleren, maar ook naar school sturen. Er werd van de opvoeders verwacht dat ze de kinderen zouden opleiden, zodat ze later zelf voor hun onderhoud konden instaan. Dit blijkt onder andere uit het antwoord van de pastoor van Westkerke op 8 mei 1893, na omzendbrieven uitgestuurd door de Commissie van Burgerlijke Godshuizen: *Karel Florin woont bij August Van den Berghe in Westkerke. Deze jongeling is bij deugdzame mensen, de man is schoenmaker maar heeft weinig of geen werk, bij gevolg deze jongeling zal nooit zijn stiel kunnen leren, hij zal luiaard worden en ten uwen laste blijven. 't Is enkel uit plicht dat ik deze inlichtingen geef.*²⁹

Hieruit blijkt duidelijk dat de Commissie van Burgerlijke Godshuizen verwachtte dat de opvoeders de kinderen een vak aanleerden. Hoewel de pastoor August Van den Berghe een goede opvoeder vond, oordeelde hij dat er een afdoende reden was om te overwegen Karel ergens anders te plaatsen. De mogelijkheid tot het aanleren van een vak was, althans volgens de pastoor, minstens even belangrijk als het karakter, de ingesteldheid en de handelwijze van de opvoeders. De Commissie verplaatste de jongen niet, maar toen Karel Florin bij zijn oom ging werken, vroeg August Van den Berghe om een nieuwe jongen te sturen, omdat hij extra hulp nodig had.³⁰ Het is niet duidelijk of de Commissie ook daadwerkelijk op deze vraag inging. Het was voor de Commissie vaak geen sinecure de opvoeder te overtuigen de kinderen ook af en toe naar school te sturen. Een citaat uit een inspectieverslag van 1880 toont de ongelijke onderwijssituatie aan: *Onderwijs: In religie zijn alle kinders zeer wel onderwezen, gaan naar goede scholen en maken deel uit van zondags onderwijs en congregatiën. Lezen, schrij-*

29 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1893.

30 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1054.

*ven en cijferen: onder de kinders bij de landbouwers geplaatst laat dit veel te wensen, ik hoop hier verbetering te kunnen in brengen, namelijk met de tegenwoordigheid in de scholen door geschreven bewijs te doen bestandigen. In de stad gaat dit zeer wel.*³¹

Op het einde van de 19de eeuw was het nog vanzelfsprekend dat kinderen niet voltijds naar school gingen, maar ook thuis in het huishouden hielpen of elders de kost gingen verdienen om bij te dragen aan het gezinsinkomen. Door de proto-industrialisering waren volwassenen het gewoon geworden om jonge kinderen regelmatig aan het werk te zien.³² Rond 1886 was het de norm dat kinderen zich op het werkveld begaven rond hun elfde of twaalfde levensjaar.³³ Uitbuiting en verwaarlozing werden door de Commissie van Burgerlijke Godshuizen afgekeurd, maar kinderarbeid in de vorm van een proeftijd werd als normaal beschouwd. Toch blijkt dat de Commissie de situatie niet altijd even goed kon inschatten, en het vaak moeilijk was om voldoende controle uit te oefenen op de opvoeders die niet zelden hun eigen belangen lieten primeren op die van het kind. Of de kinderen al dan niet tewerkgesteld werden hing af van de opvoeder zelf en van de mate waarin de Commissie kon controleren of er een goede balans was tussen onderwijs en arbeid.

Dat de Commissie van Burgerlijke Godshuizen een deugdzame, christelijke opvoeding en een minimale geletterdheid voorstond staat vast. Dat ze niet altijd slaagde in haar opzet ook, dit blijkt bijv. uit een briefje uit het individueel dossier van François Alphonse Degryse, waarin hij op 24-jarige leeftijd de Commissie een getuigschrift van goed gedrag vraagt. Hij schrijft dit briefje niet zelf, al verklaarde een inspecteur in 1885 dat de jongen erg goed kon lezen en naarstig naar school ging.³⁴ Dit doet vermoede-

31 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1880.

32 H. CUNNINGHAM, *Children and Childhood in western society since 1500*, Londen-New York, 1995, p. 87-89.

33 P. STERCKX, en F. LORIAUX, *Enfants-machines. Histoire du travail des enfants en Belgique au XIXe et XXe siècle*, Brussel, 2000, p. 55.

34 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1885.

den dat de inspecties niet altijd grondig verliepen. Het is mogelijk dat de opvoeder van François verklaarde dat de jongen naar school ging, maar dat de inspecteur de feiten niet daadwerkelijk controleerde. De inspecties ter plaatse waren slechts een momentopname, opvoeders konden gemakkelijk verdoezen dat de kinderen niet naar school gingen om thuis te blijven werken. Maar het aanleren van ambachten verliep ook niet altijd vlekkeloos, zoals onderstaand citaat van een inspecteur verduidelijkt: *Ambachten: het aanleren van ambachten is zeer moeilijk en kostelijk moeilijk, omdat de bazen de kinders voor alles gebruiken en zich weinig met het aanleren bekommeren. Kostelijk, omdat wij bijna bij alle meesters kinders moeten onderhouden voor klederen en dat zij waarlijk als heren zouden willen tevoorschijn komen. Men aanziet dit als eenen hogeren staat, en men moet zich bij de landbouwer onderscheiden.*³⁵

Dit citaat lijkt te suggereren dat sommige kinderen niet zozeer als leerjongen werden opgeleid, maar veeleer ingezet werden in het huishouden waar de opvoeder dat nodig achtte. Het is duidelijk dat de Commissie van Burgerlijke Godshuizen een evenwicht zocht tussen onderwijs en arbeid, maar ze slaagde er niet altijd in haar eisen ook aan de opvoeders op te leggen. Een grondigere inspectie, of zoals een inspecteur voorstelde, aanwezigheidsattesten uitgevaardigd door de leraars hadden hier een oplossing kunnen bieden.

Er waren geen concrete pedagogische richtlijnen waar de opvoeders zich aan moesten houden. De Commissie van Burgerlijke Godshuizen eiste weliswaar dat de kinderen goed verzorgd werden, naar school gingen en een vak leerden, maar er zijn weinig voorbeelden te vinden van gevallen waarbij kinderen bij hun opvoeder werden weggehaald omdat hij niet aan bepaalde eisen beantwoordde. Als kinderen bij een andere opvoeder werden geplaatst, is hier in de inspectieverslagen zelden een reden voor aangehaald. Enkel wanneer er duidelijk sprake was van mishandeling of verwaarlozing, leek de Commissie in te grijpen. Inzake het beoordelen van de op-

35 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1888.

voeding lijken de pastoors een grotere rol te hebben gespeeld dan de inspecteurs. De Commissie vertrouwde sterk op hen om haar in te lichten over de moraliteit van de opvoeders. Omdat de pastoors de opvoeders vaak goed kenden en hen over een langere tijdsperiode konden observeren, geven hun brieven een beter en genuanceerder beeld van de omstandigheden waarin de kinderen opgroeiden dan de momentopnames van de inspecties ter plaatse.

Een goed voorbeeld van de invloed van de pastoors op de (her)plaatsing van een kind is de casus van Eugenie Rondaer. Nadat Eugenie vanwege haar koppig karakter niet langer welkom was in de meisjesschool te Brugge, werd ze geplaatst bij François Callewaert, een schoenmaker in Lissewege. In zijn antwoord op een omzendbrief van 1883 haalt de pastoor een aantal redenen aan waarom Eugenie weggehaald moest worden uit het gezin. De zoon van Callewaert, een uitgediende soldaat, stond terecht omdat hij een meisje zou aangerand hebben. Eugenie zelf stond erom bekend vuile praat te verkopen en publiekelijk ruzie te maken met andere inwoners van het dorp. De pastoor was er stellig van overtuigd dat het gezin verantwoordelijk was voor haar gedrag en raadde de Commissie aan Eugenie te verplaatsen, wat na zijn brief ook onmiddellijk gebeurde.³⁶ Vreemd genoeg was dit de eerste melding van problemen in het gezin Callewaert, hoewel de Commissie van Burgerlijke Godshuizen al vanaf 1880 verlaten kinderen bij het gezin plaatste. Dit verhaal roept een aantal vragen op. Werden onbekende personen die zich kandidaat stelden niet op voorhand onderzocht? Waren ook de pastoors geen betrouwbare bron, aangezien over het gezin jarenlang niets noemenswaardigs werd vermeld?

Het lijkt erop dat, hoe ouder een kind was wanneer het als verlaten werd opgegeven bij de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, hoe vaker het in de problemen kwam. Gustaaf Soenen was elf jaar oud op het moment van zijn verlating en werd uiteindelijk in het Rijksheropvoedingsgesticht te Ruiselede geplaatst omwille

36 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1068.

van zijn slecht gedrag.³⁷ Ook bovenstaand voorbeeld van Eugenie Rondaer, die eveneens elf jaar oud was toen ze door de Commissie werd opgevangen, lijkt die hypothese te bevestigen. Zij kwam in de Engelbewaarder terecht nadat ze bij haar nieuwe opvoeder was weggelopen.³⁸ De Engelbewaarder was een toevluchtsoord voor 'gevallen meisjes' of prostituees, een plek waar ze werden heropgevoed.³⁹ Zelfs hier werd Eugenie eruit gegooid, wegens haar ongehoorzaamheid en slechte invloed op de andere meisjes.⁴⁰ Het moeilijke gedrag van oudere kinderen kan te wijten zijn aan het feit dat ze lange tijd aan een marginaal milieu waren blootgesteld voor ze bij de Commissie terecht kwamen. Kinderen die op erg jonge leeftijd bij een opvoeder geplaatst werden, daar een goede opvoeding kregen en in sommige gevallen zelfs door de opvoeders als eigen kind in het gezin werden opgenomen, ondervonden de effecten van een bewogen of traumatische kindertijd in mindere mate.

De wijze waarop een kind werkelijk in een gezin werd opgenomen is moeilijk te bepalen. Sommige opvoeders waren koppels zonder eigen kinderen. Hun motivering om verlaten kinderen op te nemen kan dus gebaseerd zijn op twee elementen: enerzijds een persoonlijk gemis, anderzijds de nood aan hulp in hun werkplaats of op hun boerderij. Désiré Becu kwam op vijfjarige leeftijd terecht bij August Moeyaert, een varkenshandelaar. De pastoor liet de Commissie van Burgerlijke Godshuizen weten dat Moeyaert en zijn vrouw Désiré als hun eigen kind beschouwden en dat de jongen zelfs Moeyaerts naam droeg.⁴¹ Uit het bevolkingsregister blijkt dat Désiré tot zijn huwelijk bij August Moeyaert bleef wonen.⁴² Toch is dit verhaal veeleer uitzonderlijk. Veel kinderen die

37 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1880, dossier nr. 1094.

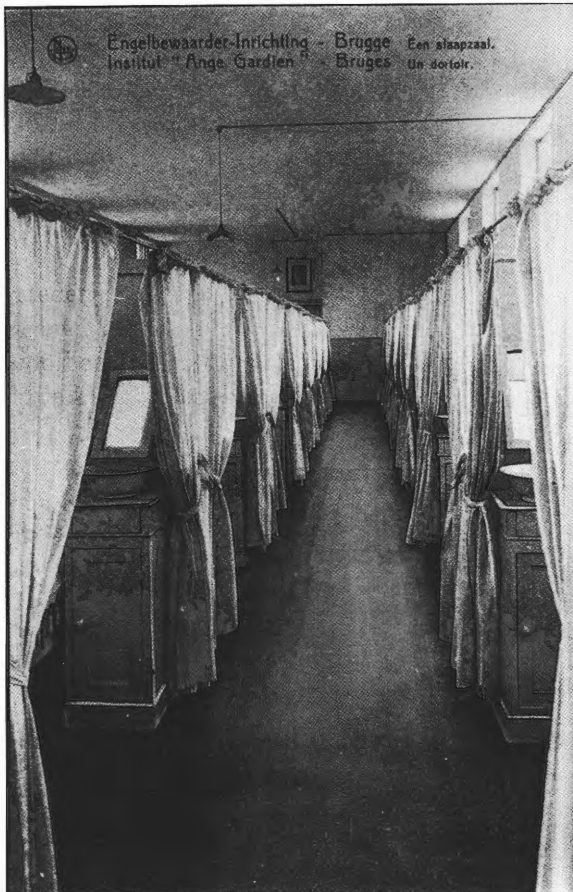
38 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1068.

39 K. ROTSAERT, *Brugge op de schoolbanken. Geschiedenis van de Brugse onderwijsinstellingen vanaf de middeleeuwen*, Brugge, 2009, p. 87-88.

40 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1068.

41 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen verlaten kinderen 1886.

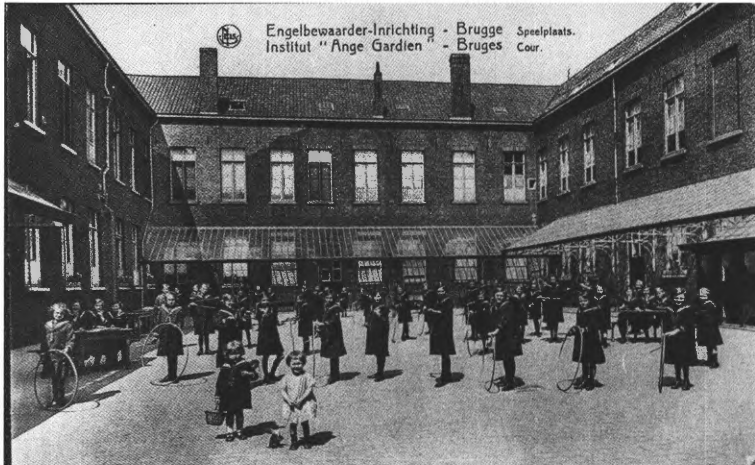
42 BRUGGE, *Stadsarchief*, Bevolkingsregisters 1890-1900, 18/50.

Illustratie 2: Slaapplaats van het instituut Engelbewaarder in Brugge, eind 19de eeuw (BRUGGE, OCMW-Archief, prentbriefkaarten)

bij opvoeders terecht kwamen werden regelmatig verplaatst, zeker wanneer ze problemen veroorzaakten. Zo veranderde Charles Florin op drie jaar tijd drie maal van opvoeder, en zijn situatie is niet ongevoen.⁴³ Dit doet vermoeden dat opvoeders zelden een

43 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Inspectieverslagen 1891-1893.

Illustratie 3: Speelplaats van het instituut Engelbewaarder in Brugge, eind 19de eeuw (BRUGGE, OCMW-Archief, prentbriefkaarten)

intieme band met de kinderen opbouwden. Als het hen voordelig leek waren ze bereid een verlaten kind op te vangen, maar van zodra hun inkomsten het niet meer toelieten of het kind niet gehoorzaam genoeg bleek, werden ze terug naar de Commissie gestuurd. Kinderen die in een instelling of weeshuis geplaatst werden, kwamen niet in aanraking met een gezinsleven.

NA DE EMANCIPATIE

Wanneer de kinderen meerderjarig werden of in staat bleken zelf voor hun onderhoud te kunnen werken, stond de Commissie van Burgerlijke Godshuizen niet langer voor hen in. Dankzij de interventie van de Commissie zouden ze een rooskleurige toekomst tegemoet gaan, althans dat was de verwachting. In elk geval zouden hun toekomstperspectieven aantrekkelijker moeten geweest zijn, dan wanneer ze bij hun ouders waren gebleven. Uit de vergelijking tussen de individuele dossiers en de inspectiedossiers kan afgeleid worden dat alle kinderen, op vier uitzonderingen na, hun opvoeder of instelling verlieten tussen hun zeventiende en negentiende levensjaar.

Minstens drie kinderen stierven terwijl ze onder de hoede van de Commissie verbleven. Juliette Verriest overleed op negenjarige

leeftijd aan tuberculose; Pierre Labaere overleed bij zijn verlating en was toen slechts zes maanden oud; Celine Euthalie Florin stierf toen ze twintig jaar oud was, hoogstwaarschijnlijk in het klooster.⁴⁴ Zeven kinderen verdwenen uit het bronnenmateriaal en konden niet verder gevolgd worden. Vier van hen waren in een klooster terecht gekomen. Gezien de beperkte informatie in hun individuele dossiers waren er te weinig aanknopingspunten om een verdere levensloopanalyse uit te kunnen voeren.

Aan de hand van akten van burgerlijke stand, bevolkingsregisters en militieregisters konden de beroepen van de kinderen achterhaald worden. Uit deze bronnen blijkt dat de meesten deel gingen uitmaken van dezelfde sociale klasse als hun opvoeders en ouders: de lage middenklasse. Een aantal verlaten kinderen oefende later het beroep uit dat ze bij hun opvoeder hadden geleerd. Zo werd Bernard Blanckaert tuinbouwer.⁴⁵ Zijn laatste opvoeder Pierre Vermeulen was tuinman van de familie Synaev in Sint-Michiels.⁴⁶ Andere beroepen die de jongens gingen uitoefenen waren koopman, timmerman, bakker, voerman, landbouwer, schilder en dagloner. De meisjes werden dienstmeid of kantwerkster. Zo kwam Gabriëlle Soenen terecht bij het gezin van Henri Vanderstraeten, een verzekeringsagent, waar ze samen met drie andere dienstmeisjes instond voor het huishouden.⁴⁷ Clothilde Labaere werd kantwerkster. Voor haar huwelijk woonde ze samen met elf andere mensen die kennelijk geen gezin vormden.⁴⁸

De tumultueuze levensloop van Eugenie Rondaer toont aan dat de Commissie van Burgerlijke Godshuizen er zeker niet altijd in slaagde de kinderen een betere toekomst te geven. In 1884 ging ze aan het werk als dienstmeid in Assebroek. Ze was toen geplaatst bij het gezin Janssens. Op 28 juli 1885 had ze de kinderen van het gezin Janssens meegenomen naar Brugge om er naar een processie

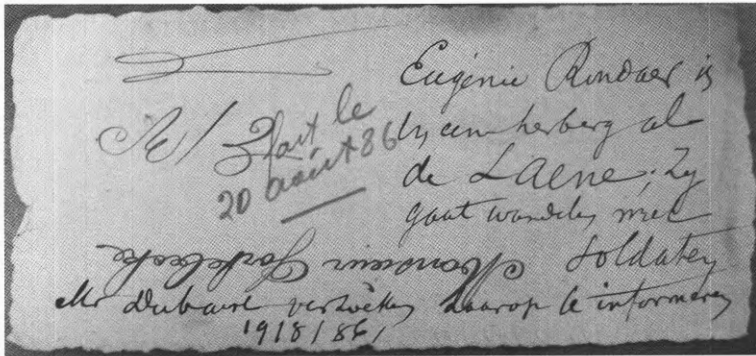
44 BRUGGE, *Stadsarchief*, Bevolkingsregisters 1890-1900, 37/123.

45 SINT-ANDRIES, *Provinciaal Archief*, Militieregisters militiekanton Brugge, 1892.

46 BRUGGE, *OCMW-Archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1051.

47 BRUGGE, *Stadsarchief*, Bevolkingsregisters 1890-1900, 72/35.

48 BRUGGE, *Stadsarchief*, Bevolkingsregisters 1900-1910, 20/18.

Illustratie 4: Briefje met aantijgingen tegen Eugenie Rondaer, dat ze in een herberg woont en gaat wandelen met soldaten (BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, Individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1068).

te kijken. Daar had ze de kinderen toevertrouwd aan een onbekende persoon en was ze samen met een zekere Jacques Vlaminck vertrokken. De Commissie besliste daarop dat Eugenie bij haar tante moest gaan wonen, maar enkele maanden later moest ze daar alweer vertrekken omdat ze haar tante mishandeld had. Daarbij was de politie moeten tussenkomen. Twee brieven in het individueel dossier van Eugenie laten uitschijnen dat ze een kind kreeg van haar eerste werkgever. Ze liet het kind bij hem achter en ging in Heist wonen. Een klein briefje meldde dat Eugenie daar in een herberg woonde en er 'gaat wandelen met soldaten'.⁴⁹

De Commissie van Burgerlijke Godshuizen slaagde er dus niet altijd in de sociaaleconomische positie van de kinderen te verbeteren. Velen bleven deel uitmaken van de lagere klasse, omdat ze bij opvoeders terecht kwamen die zelf uit deze klasse afkomstig waren. Als de kinderen waren opgegroeid bij dokters of notarissen bijv. was de situatie wellicht anders geweest, maar de bevolkingsklasse die zich kandidaat stelde om verlaten kinderen op te nemen behoorde eerder tot de lagere sociaaleconomische stand.

49 BRUGGE, OCMW-Archief, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, individuele dossiers verlaten kinderen 1879, dossier nr. 1068.

Hierdoor was er weinig kans op een noemenswaardige opwaartse sociale mobiliteit.

Zowel Eugenie Rondaer, Bernard Blanckaert als Clothilde Labaere kregen slechts één kind; Louis Cloetens en Désiré Becu elk drie. Enkel Désiré Steenlandt had een groot gezin van vier dochters en een zoon. Twee voormalige verlaten kinderen zetten een onwettig kind op de wereld, dat later tijdens hun huwelijk gewettigd werd. Hun ervaring als verlaten kind lijkt geen bijzonder invloed te hebben uitgeoefend op de gezinsgrootte, al kan dit niet met zekerheid uit het bronnenmateriaal afgeleid worden. De keuze voor een groot of eerder een klein gezin is immers niet alleen van economische of sociale factoren afhankelijk, ook de persoonlijke keuze van beide huwelijkspartners speelt een rol.

Uit de huwelijksakten blijkt dat de verlaten kinderen zonder uitzondering hun partner vonden binnen hun eigen sociaalprofessionele groep. De eerstephuwelijksleeftijd van de verlaten kinderen lijkt over het algemeen aan te sluiten bij het gemiddelde voor die periode. Opvallend is ook dat een aantal kinderen contact had met elkaar of met de ouders, ook al groeiden ze niet samen op. Zo was de vader van Clothilde Labaere aanwezig op haar huwelijk, hoewel ze verlaten was op driejarige leeftijd.⁵⁰ Camiel en Bernard Blanckaert trouwden met twee zussen; Camiel was getuige op het huwelijk van Bernard.⁵¹

Aangezien een groot deel van de ouders van de verlaten kinderen een beroep moest doen op steunverlening en/of criminele feiten pleegde, is het interessant om te onderzoeken of de Commissie van Burgerlijke Godshuizen erin slaagde de verlaten kinderen van het slechte pad af te houden. Er lijkt geen verband te bestaan tussen eventuele criminele daden van de ouders en van hun kinderen. Clothilde Labaere werd in 1896 en 1897 veroordeeld wegens landloperij.⁵² Désiré Becu en Désiré Steenlandt staan vermeld

50 BRUGGE, *Stadsarchief*, Akten van Burgerlijke Stand, Huwelijksakten 1902, nr. 174.

51 BRUGGE, *Stadsarchief*, Akten van Burgerlijke Stand, Huwelijksakten 1900, nr. 6.

52 BRUGGE, *Stadsarchief*, Bevolkingsregisters 1900-1910, 21/99.

in het strafregister.⁵³ Marie Soenen moest een beroep doen op de Commissie om haar ziekenhuiskosten te betalen, toen ze in Brussel opgenomen was met een longziekte.⁵⁴ Aangezien slechts vier van de verlaten kinderen een beroep moesten doen op hulpverlening of criminele feiten pleegden, kan besloten worden dat op dit vlak de Commissie er wel in geslaagd was verbetering te brengen. Eerder is reeds vermeld dat een aanzienlijk deel van de ouders afhankelijk was van steun van het Bureel van Weldadigheid of veroordeeld was voor een misdrijf. Dit is echter niet enkel de verdienste van de Commissie. De economie kreeg vanaf de jaren 1890 en zeker vanaf 1895 een nieuwe dynamiek, waardoor er meer werkgelegenheid was en er een kleiner deel van de bevolking afhankelijk werd van steunverlening.

BESLUIT

De verlaten kinderen groeiden bijna zonder uitzondering op in een arm gezin dat dikwijls een beroep moest doen op het Bureel van Weldadigheid om te overleven. Armoede lijkt de belangrijkste reden geweest te zijn om een kind te verlaten. De Commissie van Burgerlijke Godshuizen blijkt ook veel kinderen voorlopig als verlaten te hebben opgenomen naar aanleiding van de hospitalisatie van één van de ouders. Die kinderen werden in de meeste gevallen al snel aan hun moeder of vader teruggegeven. Ook ouders die een kind aanvankelijk verlieten omwille van financiële moeilijkheden maar na een tijd opnieuw werk vonden, kregen vaak hun kind terug. De leeftijd waarop de kinderen verlaten werden, liep sterk uiteen: het jongste was pas geboren, het oudste was vijftien jaar.

De kinderen die niet aan de ouder of de ouders werden teruggegeven door de Commissie, werden uitbested. Sommige meisjes kwamen in weeshuizen of kloosters terecht, maar alle jongens werden bij een opvoeder geplaatst. Deze opvoeders waren kleine zelfstandigen of arbeiders die buiten de stad woonden en wat

53 BRUGGE, *Stadsarchief*, Bevolkingsregisters 1900-1910, 18/136 en 5/113.

54 BRUGGE, *OCMW-archief*, Archief Commissie van Burgerlijke Godshuizen, doos 358, dossier nr. 1749.

extrahulp goed konden gebruiken. Ook weduwen stelden zich kandidaat om een verlaten kind op te nemen. De Commissie had een welbepaald doel voor ogen: door de opvoeders te selecteren en te evalueren hoopte zij de kinderen in een gunstige omgeving te laten opgroeien tot goede burgers die geen gevaar of last voor de maatschappij zouden vormen. De Brugse Commissie van Burgerlijke Godshuizen legde ook sterk de nadruk op een katholieke opvoeding. Dit blijkt vooral uit het feit dat ze op de pastoors vertrouwde om hen over het gedrag en de bekwaamheid van de opvoeders te informeren.

De meeste voormalige verlaten kinderen bereikten later eenzelfde sociaaleconomische positie als hun opvoeders. De eerstehuwelijksleeftijd van de kinderen en hun gezinsgrootte was niet echt afwijkend van het gemiddelde. Het aantal onder hen dat in de armoede of de criminaliteit verzeilde is kleiner dan verwacht, vermoedelijk mede door de betere economische conjunctuur. De uitzonderingen die wel hetzelfde pad als hun ouders opgingen zijn verrassend genoeg niet de kinderen die op oudere leeftijd waren verlaten, en dus lange tijd aan een problematisch milieu blootgesteld.

Ondanks een duidelijk uitgewerkt systeem en de verschillende pogingen om de kinderen van een goede thuis te verzekeren slaagde de Commissie van Burgerlijke Godshuizen er niet altijd in genoeg controle uit te oefenen. Hierdoor verbleven kinderen soms lange tijd in een milieu dat ongeschikt was, waardoor ze weinig gebaat waren bij de interventie van de Commissie. Kinderen die volgens opvoeders naarstig naar school gingen, bleken later niet of nauwelijks te kunnen schrijven. Meldingen van misbruik, uitbuiting of verwaarlozing door opvoeders kwamen voor, maar de Commissie reageerde dikwijls traag wanneer een herplaatsing nodig was. De kinderen die in kloosters of weeshuizen terecht kwamen, werden nauwelijks opgevolgd. Door dit gebrek aan controle oefende de opvoeder of de instelling meer invloed op de verdere levensloop van het kind uit dan de Commissie zelf.

De levenslopen van de verlaten kinderen verschilden sterk omdat hun gemeenschappelijke ervaring - de verlating door de ouders -

overschaduwd werd door andere belevenissen die zeer verscheiden bleken te zijn. De ervaringen van een meisje dat opgroeide in een klooster konden sterk verschillen van die van een jongen die zijn hele jeugd op een boerderij doorbracht. Het leven van een kind dat herhaaldelijk van opvoeder naar opvoeder verplaatst werd en nergens echt een thuis vond, zal er vermoedelijk nog anders hebben uitgezien. De belangrijkste taak was weggelegd voor de opvoeder. De levensloop van een verlaten kind werd in grotere mate door hem beïnvloed dan door de interventie van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen.

Samenstelling van de gezinnen in het artikel vermeld (de namen van de kinderen in cursief werden niet bij de eigenlijke levenslooptanalyses meegenomen)

Naam vader	Naam moeder	Naam kind(eren)	Geboortedatum kind
Becu François	Woestyn Léontine	Becu Désiré	27.12.1879
		Becu Eléonore	23.08.1872
Blanckaert Romain	Boterman Rosalie	Blanckaert Bernard	21.10.1872
		<i>Blanckaert Camiel</i>	-
		Blanckaert Henri	24.05.1870
Cloetens Louis Joseph	Filge Rosine	Cloetens Louis Joseph	14.10.1872
Degryse François	De Grave Julienne Prudence	Degryse François Alphonse	13.04.1873
Florin Charles	De Clerck Euthalie Sophie	Florin Celine Euthalie	25.07.1873
		Florin Charles Louis	21.04.1876
		Florin Marie Thérèse	01.05.1867
-	François Eulalie	François Achilles Alphonse	13.04.1879
Labaere Jacobus	Ackaert Julie	Labaere Clothilde	07.02.1877
		Labaere Pierre	1880
Rondaer Louis	Vandenbroucke Rosalie	Rondaer Eugénie	21.01.1868
Soenen Gustaaf	Decae Stephanie	Soenen Alfred	08.01.1879
		Soenen Gabriëlle	02.01.1877

		Soenen Germain	05.02.1873
		Soenen Gustaaf	09.08.1869
		Soenen Marie	08.02.1871
Steenlandt Jean	Florin Marie Joseph	Steenlandt Désiré	09.01.1869
		Steenlandt Emma	03.04.1871
		Steenlandt Henri	01.04.1873
		<i>Steenlandt Thérèse</i>	-
-	Florin Marie Joseph	Florin Zénobie	03.11.1879
Timmerman Alphonse	Goggels Clemence	<i>Timmerman Alphonse</i>	16.12.1868
		<i>Timmerman Charles</i>	09.03.1872
		<i>Timmerman Pieter</i>	-
Verbeken Frans	Caveyne Seraphine	Verbeken Elodie Anne	09.08.1864
		Verbeken Nathalie	12.09.1869
-	Verriest Louise Marie	Verriest Juliette	07.02.1874
Vollekindt Adolphe	Vermoorter Anne	<i>Vollekindt Charlotte</i>	-
		<i>Vollekindt Eulalie</i>	-